

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' בשלח תש"פ

פרטי דינים במעלת ברכה על פרי שלם -

כמה דינים בבדיקת תולעים בפירות

קדימת שלם על חביב

כ' בשו"ע (סי' קס"ח ס"א) בענין בציעת הפת שיברך על השלם, ואפילו אם הוא פת קיבר (פי' לחם שאינו נקי) וקטן, משום שמעלת שלם עדיף טפי כיון שהוא הידור מצוה. כמו"כ הביא המ"ב (סי' רי"א סק"ד) בענין ברכת הפירות דאם יש לו שני פירות משבעת המינים, או שנים שאינם משבעת המינים, מקדים לברך על הפרי השלם אפילו אם החצי הוא יותר חביב.

קדימת שבעת המינים על שלם וחביב

בכל זאת אם יש לו חצי פרי משבעת המינים, ופרי שלם שאינו משבעת המינים, מברך על הפרי שהוא משבעת המינים (מ"ב שם), והוסיף הח"א (ככל נ"ז ס"ה), אפילו אם הפרי שאינו משבעת המינים הוא גם שלם וגם חביב, אעפ"כ מין שבעה קודם.

קילוף הפרי לפני הברכה אינו מגרע ממעלת פרי שלם

אם רוצה לברך על פרי שקליפתה אינה ראויה לאכילה כגון אגוזים, כ' השע"ת (סי' רי"ב סק"א) בשם הא"ר דאין שבירתה וקילופה מגרעת ממעלת שלם, דהרי הקליפה אינה ראויה לאכילה, ואדרבה יקלפנה לפני הברכה כדי למעט ההפסק בין הברכה להאכילה (ועי' מ"ב סי' ר"ו סוסק"ב שהביאו), והוסיף הכה"ח (שם סק"ד) שכשמקלפה יזהר שלא לשברה כדי שישאר שלם.

יחתוך פרי לפני הברכה כשיש חשש תולעים אע"פ שעי"ז לא יברך על פרי שלם

עוד כ' הבה"ט (סי' רי"ב סק"א) בשם הספר חסידים דבפרי שיש לחוש שהיא מתולעת, לא יברך עד שיפתח הפרי ויראה שהוא ראוי לאכילה, אבל הביא שהשל"ה הק' ס"ל דיש לחוש לכך רק באגוז שמא התליע בתוכו ואינו ראוי לאכילה כלל, משא"כ בשאר פירות, אפילו אם התליע בתוכו, עדיין ישאר חלק מהפרי הראויה לאכילה וממילא ברכתו לא תהיה לבטלה, ולכן בשאר פירות עדיף לברך כשהם שלמים. הכה"ח (שם סק"ד) הוסיף, דאפילו אם חותך הפרי קודם הברכה כדי לבדוק שאינו מתולעת, מ"מ בשעת הברכה יהדק שני החלקים יחד זה אצל זה כדי שיראה שלם.

להחזיק הפרי בידו כשמברך עליו

כ' בשו"ע (סי' ר"ו ס"ד) כל דבר שמברך עליו לאוכלו או להריח בו, צריך לאוחזו בימינו כשהוא מברך, והסביר המ"ב (סק"ז) בשם הלבוש, כדי שיכוון לבו על מה שמברך (אבל עי' במ"ב סי' קס"ז סק"ב שצריך להחזיק הלחם בידו כשמברך, משום שאין מברכים על המצוות אלא סמוך לעשייתן כשהמצוה בידו לעשותה).

לברך על פרי שלם כשאינו מחזיקו בידו או על חתיכה מהפרי כשמחזיקו בידו

לפ"ז יש להסתפק, אם בסעודת ט"ו בשבט, הפרי היחידי של שבעת המינים הוא רמון, וכל אחד רוצה לברך על הרמון כיון שיש לו דין קדימה, אבל רק אחד יכול להחזיקו בידו כשמברך עליו, ושאר המסובין יכולים לברך עליו כשהוא ביד בעה"ב, או לחילופין כל אחד יכול לברך אחרי שבעה"ב חתכו, כאשר הוא יקבל כמה גרגירים ממנו, אבל אז אינו מברך על שלם (פ"י דאע"פ שמבואר בשו"ע סי' ר"י שגרגיר שברמון הוא בריה, מ"מ יש להסתפק אם יש לגרגיר דין של פרי שלם לגבי דיני קדימה בברכות, או שמא רק רמון שלם נחשב כשלם לגבי דיני קדימה). מקום הספק הוא, האם עדיף לברך על פרי שלם אע"פ שאינו בידו, או שמא עדיף שיברך על חתיכה של הפרי שאינו שלם כשהוא בידו, וכעין השאלה הנ"ל הוא מילתא דשכיחא כשהמשפחה יושבים יחד לאכול פירות בסוף הסעודה בשבת כדי להרבות בברכות, ובאמצע השלחן יש פרי שלם שעדיין לא חתכוהו, האם עדיף שכל אחד יברך עליו אע"פ שאינו מחזיקו בידו, או שמא ימתין עד שיחתכוהו, ואז כשמחזיק החתיכה בידו יברך.

הגר"א גניחובסקי זצ"ל (בספר בר אלמוגים סי' כ"ב ענף י"א) כתב דאפשר יש לפשוט הספק ממש"כ הכה"ח (סי' קס"ז סוסקע"ח), דאם חבירו בוצע על שלם והוא יכול לשמוע את הברכה ממנו ולצאת בה, אבל הוא יודע שחבירו אינו מכוון בברכה כמותו, עדיף שיברך בכוונה על הפרוסה שבידו (בפרט שהפרוסה בא מכר שלימה שבירכו עליה, וכסברת הא"א מבוטשאטש סי' ער"ד שהסביר היאך נשים מברכות ברכת המוציא על פרוסת החלה שמקבלות מהלחם משנה בשבת, אע"פ שגם הן מצוות לברך על לחם משנה). הרי מבואר בכה"ח שיחזיק הפרוסה בידו כדי שיברך בכוונה, וזה עדיף ממה שיברך על השלם כשהוא נמצא ביד חבירו. לפ"ז י"ל הכי גם בנד"ד, שמעלת הברכה כשהפרי בידו, עדיף מהמעלה לברך על שלם אם אין הפרי בידו.

אבל הגר"א גניחובסקי זצ"ל כ' דיש לדחות, דאפשר אם יברך כשהפרי נמצא ביד חבירו, הרי הוא מפסיק יותר מכדי דיבור בין הברכה לאכילה (עי' שו"ע סי' ר"ו סי"ג דאין להפסיק בין הברכה לאכילה יותר מכדי דיבור), משא"כ אם מחזיק הפרוסה בידו אין הפסק בין הברכה לאכילה, אבל דחה ראיי' זו משום שמבואר בכה"ח דכל הנידון הוא משום שחבירו אינו מכוון בברכתו כמותו, משא"כ אם חבירו הי' מכוון כמותו, עדיף שיצא ידי חובתו ממנו אע"פ שיפסיק יותר מכדי דיבור בין הברכה לאכילה, אא"כ נאמר דשומע כעונה שאני.

האם השומע יכול לצרף כוונה שלו עם שמיעת הברכה מהמברך

והנה יש מי שהציע, שמי שמחזיק הפרי כשהוא שלם, יברך ויוציא את כולם, ואפילו אם אינם רוצים לצאת יד"ח בברכתו משום שאינו מכוון בברכה כדבעי, בכל זאת הם יכולים לכוון כל הכוונות ולצאת באמירה שלו בצירוף הכוונה שלהם. אבל יש לדחות הצעה זו בתרתי, אב"א דלפעמים יש היכ"ת שהמחזיק את הפרי השלם בידו מברך כ"כ מהר, שא"א לכוון כוונות כדבעי בזמן ששומעים הברכה ממנו, ואב"א הבה"ל (סי' ק"א ד"ה יכוון באבות) יש לו צד לומר שאם הש"ץ אינו מבין ברכת אבות, מ"מ כיון דשומע כעונה, הוי כאילו השומע אמר ברכת אבות בעצמו, וכיון שהוא מבין ברכת אבות, מ"מ כיון בשמיעתו, אבל הבה"ל דחה סברא זו לפמש"כ הפמ"ג בהל' מגילה (סי' תר"ץ א"א סק"ט – הובא שם במ"ב סקל"ב), שאם הבעל קורא קרא את המגילה בלועזית, והוא בעצמו אינו מבין לועזית, א"כ גם השומע ממנו שמבין לועזית אינו יי"ח. הרי מבואר בפמ"ג, דלא אמרינן שהשומע יכול לכוון כוונות שלו וזה יצטרף עם מה שהוא שומע מהמברך. אבל זה אינו, דהרי מבואר בפמ"ג שם בהל' מגילה, דהחסרון הוא דכיון שהבעל קורא אינו מבין לועזית, אינו יי"ח וממילא נחשב כאינו מחוייב בדבר, ורק משו"ה אין השומע יי"ח. לפ"ז בנד"ד שהמברך יי"ח בברכתו, אלא שלא בירך בהידור בכוונה, אין זו סיבה שהשומע לא יוכל לצרף מחשבתו לברכת המברך ועדיין צ"ע.

חילוק בין מעלת ברכה על שלם למעלת החזקת הפרי בידו בשעת הברכה

ונראה דאפשר יש לפשוט ספק זה ע"י ההגדרה מהי מעלת "שלם", האם מה שמצאנו דיני קדימה לברך על השלם הוא מן הדין או רק למצוה מן המובחר, דהרי כשאוכל פרי משבעת המינים וגם פרי אחר שלם שברכותיהם שוות, מברך על הפרי משבעת המינים משום שיש לו מעלה במהות הפרי, דמקור מעלתו בפסוק בתורה, משא"כ מעלת שלם כ' הלבוש (סי' קס"ח ס"א) הוא מצוה מן המובחר משום כבוד הברכה.

וני"מ טובא בזה, דהרי בתר"י בברכות (כ"ח. לדפי הרי"ף ד"ה הביאו) כ' דיש דיני קדימה שהם רק מצוה מן המבחר, כגון שלם ופרוס, ויש דיני קדימה שהם מן הדין כגון חטין ושעורין, וכ' הפמ"ג (סי' קס"ח משב"ז סק"א) לגבי מי שאינו אוכלם לפי הסדר, וז"ל ונפקא מינה כי זה **מקרי עבריינא ועובר על דין תורה** (אמנם בראש יוסף בברכות ל"ט. ד"ה איתמר כ' דעובר על דברי חכמים, ולא כתב שעובר על דברי תורה, וכדי ליישב הסתירה בדבריו, כ' המגיה על הפמ"ג דמש"כ הפמ"ג ועובר על ד"ת הוא ט"ס, וצ"ל ועובר על ד"ח שהו ר"ת דברי חכמים), **ואפשר בר ניזוי ומכת מרדות**, משא"כ מצוה ממובחר עכ"ל.

עכ"פ כיון דמעלת ברכה על פרי שלם היא רק משום כבוד הברכה, וכמו"כ החיוב להחזיק הפרי בידו כשמברך עליו הוא כדי שיכוון לבו על מה שמברך או כדי שיסמוך הברכה לאכילתו ולא יפסיק ביניהם, א"כ בין החיוב לברך על שלם ובין החיוב להחזיק הפרי בידו הוא משום מעלת הברכה ולא מדין מעלת הפרי, וכיון שהמ"ב נתן שני טעמים לחיוב להחזיק הפרי בידו (כדי שיכוון לבו על מה שמברך, וגם כדי שלא יפסיק בין הברכה לאכילתו), ואילו הברכה על פרי שלם הוא רק משום טעם אחד, יש להעדיף לברך על חצי פרי שהוא בידו מלברך על פרי שלם שאינו בידו.

כמה דינים בענין בדיקת פירות מתולעים

נ"מ בין תולעים שנוצרו בפירות מחוברים לפירות תלושים

כ' בשו"ע (יו"ד סי' פ"ד ס"א) כל מיני פירות שדרך להתלע כשהם מחוברים, לא יאכל עד שיבדוק הפרי מתוכן שמא יש בו תולעת. יש לבאר מש"כ השו"ע "פירות שדרך להתלע כשהם מחוברים", לפי מה שנפסק (שם ס"ו) שאם התולעת נוצרה בפרי שהיה מחובר לקרקע, אסורה אע"פ שלא פירשה, משום שנחשבת כשורץ על הארץ, אבל אם התולעת נוצרה כשהפרי כבר היה תלוש, אינה אסורה אא"כ תרחוש על הארץ, או אפילו אם רק פירשה מקצתה מעל הפרי.

מה שיעור הנגיעות בתולעים המחייב בדיקה

אם הדרך הוא שפירות הללו מתלעים בשיעור של מיעוט המצוי, אסור לאכלם עד שיבדקם, אבל נחלקו הפוסקים מהו הגדר של מיעוט המצוי. בשו"ת הריב"ש (סי' קצ"א ד"ה גם מש"כ) נקט דהיינו קרוב למחצה (פי' 49%), אבל בשו"ת משכנות יעקב (יו"ד סי' י"ז) ושו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' ס"א סק"א אות א') וקובץ תשובות (ח"ג סי' קי"ג) נקטו שהשיעור הוא 10%, ואילו בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' פ"א) הביא מחלוקת המשכנות יעקב ובית אפרים בזה, וכ' דמיעוט המצוי היינו, שהופעת המיעוט הוא דבר המצוי הרבה, שהמיעוט מלווה את הרוב בכל עת ובכל מקום, אבל למעשה רוב הפוסקים ס"ל כשיטת המשכנות יעקב שהשיעור הוא 10%.

נשים בבדיקת תולעים

יש להסתפק אם נשים יכולים לבדוק פירות מתולעים. מקום הספק הוא לפמ"כ הש"ך (יו"ד סי' פ"ד סק"ה) וז"ל דעת מהרש"ל (יש"ש חולין פ"ג סי' ק') דאין הנשים נאמנות בבדיקה שיש בה טורח, דאמרינן עצלניות הן..... אבל בברירת קטניות ודגים קטנים ושאר דברים שיש בהן טורח, אין נאמנות באיסור דאורייתא. והרמ"א בתורת חטאת (כלל מ"ו ס"ט) כ' שאין המנהג כדבריו, רק הנשים בודקות הקטניות והפירות וסמכין עליהו, ואע"ג דבברירת דגים קטנים כתב בהג"ה סוסי' קכ"ז דאשה אינה נאמנת,

שאני הכא כיון דלא אתחזק איסורא, גם כי יש הרבה צדדים להקל, והילכך אע"ג דקיי"ל לאיסור, מ"מ סמכינן עלייהו עכ"ל.

הדרכי תשובה (שם ס"ק קנ"ב) הביא הרבה פוסקים שדנו בשאלה זו, ובתו"ד הביא מש"כ בשו"ת גור אריה יהודה (יו"ד סי' י"ט), דיש לחלק בין בדיקת שזיפים לבדיקת ארבעס, דבשזיפים שהם גדולים וליכא טירחא יתירה יכולים לסמוך על נשים, משא"כ בארבעס הקטנים שקשה לבדוק כל אחד ואחד, אין סומכינן על הנשים. שוב הביא מש"כ הכו"פ, וז"ל יותר יש לסמוך על בדיקת נשים מאנשים, שהם נמהרות ובעלי עסק, אין משגיחים כ"כ, והחוש מעיד על זה עכ"ל. הערוה"ש (יו"ד סי' פ"ד ספ"ב) כ' וז"ל בימינו לא שמענו אפילו על צדיקי וגאוני עולם שלא יסמכו על נשותיהן הכשרות בבדיקת תולעים, זולת בבנות ישראל העובדות אצל הבעה"ב בשכירות עליהם, אין סומכים בסתמא אא"כ בעה"ב מכיר אותה שהיא יראת ה' ומדקדקת באיסורים, אז סומכים עליה, אבל בסתמא אין לסמוך עליהן עכ"ל. בשו"ת בית שלמה (יו"ד סי' קנ"ו) הסביר דאע"פ דאיתחזק איסורא, אין להחמיר בבדיקת נשים, דכל החומרא הוא משום שנשים עצלניות הן ואינן נאמנות בדבר שיש בו טירחא, אבל זה דווקא באיסור תורה, אבל באיסור דרבנן נאמנות, וכאן אינו אלא חשש איסור דרבנן, דהא מה"ת בטל בששים, ורק מדרבנן אסור משום בריה, וכש"כ בנד"ד דלא איתחזק איסורא ממש. עוד יש לציין שהפרי תואר (סי' פ"ד סקכ"ג) והחכמת אדם (כלל ל"ח סכ"ה) ג"כ פסקו כשיטת הרמ"א והש"ך והכו"פ, ולכן למעשה שפיר סמכינן על נשים לבדיקת תולעים בפירות וירקות.

לסמוך על בדיקת אמו כשהיא אינה מקפדת לבדוק לתולעים בפירות שהיא אוכלת

מעשה שהיה בבעל תשובה שהוזמן לאכול אצל הורים שלו, ואמנם הם מקפידים בכשרות המטבח, אבל אינם בודקים הדברים הטעונים בדיקה לתולעים. בכל זאת כדי שבנם יסכים לבא לבקר אצלם עם הנכדים, האמא הסכימה לבדוק לתולעים כפי דרישותיו של בנה אחרי שפירט לה היאך ומה צריך לבדוק. הבן שואל האם יכול לסמוך עליה כשהיא אומרת לו שהיא בודקת כפי הוראותיו כשהוא מגיע אליהם. מקום הספק הוא, האם היא נאמנת בדבר שאינה מקפידה בעצמה.

והנה לכאורה השאלה היא הלכה מפורשת בשו"ע (יו"ד סי' קי"ט ס"א), החשוד לאכול דברים האסורים, בין אם הוא חשוד באיסור תורה, בין אם הוא חשוד באיסור דרבנן, אין לסמוך עליו בזה, ואמנם הש"ך (סק"ב) כ' דהיינו ליקח ממנו, אבל סומכים עליו כשאומר על אחרים שהוא מותר, אבל לכאורה בנד"ד א"א לסמוך על האמא, בפרט שיש לה נגיעות משום שרוצה שבנה יבא להתאכסן אצלם יחד עם הנכדים.

האג"מ (יו"ד ח"א סי' נ"ד, וע"ע שם יו"ד ח"ב סי' מ"ג) נשאל בשנת תרצ"ד כשהי' במוסקבה, מאבות שניזונים על שלחן בניהם ובנותיהם האוכלים נבילות וכל דבר אסור, ורובם הם כופרים בה' ובתורתו ר"ל, ושבקי התירא ואכלי איסורא, וא"כ אינם נאמנים על איסורים, והאבות החלושים והזקנים אין להם עצה היאך לאכול בשר הנצרך לבריאותם, וכמו"כ כל דבר מבושל אסור משום בישול מחללי שבת, וכמו"כ אין לסמוך על הכלל דסתם כלים אינם בני יומן כיון שקובע מושבו אצל הבן. וכ' שם שחידש דיש מקום להקל אם האב יודע שבתו או כלתו לא יכשילוהו באיסור משום שמכיר טיבעה, ויודע בידיעה ברורה (ע"י שניסה אותן הרבה פעמים) שלא יכשילוהו משום שאינן רוצות לצערו, והסביר דאין זה בגדר "נאמנות", אלא "ידיעה עצמית" שהיא כראיה ממש כיון שיודע בבירור שאינה משקרת לו. לפ"ז בנד"ד, אם כל השאלה היא אך ורק לגבי בדיקה לתולעים, הכל תלוי אם הבן חושב ששייך לסמוך על אמו בזה, כאשר כבר ניסה אותה כמה פעמים וראה שאכן היא בודקת עבורו, אבל יש לציין שאם

5

השאלה היא לגבי כשרות בבית, יש מקום לדון לגבי כל המאכלים שאמו מכינה לו, ואם אמו מחללת שבת, היאך שייך לאכול מבישוליה, אא"כ היא קונה אוכל מוכן, ואכמ"ל בזה, ועוד חזון למועד.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א באתרנו:
<http://pninim.co.il/> תחת הלינק: שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר